

УДК 340.131:341.324](477.83-25)''1914/1915''
DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2025.59.13726>

ЦІННІСНО-ПРАВОВІ КОНСТАНТИ ПРАВОСУДДЯ У ПЕРІОД РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ ЛЬВОВА (03.09.1914–22.06.1915)

Степан БІЛОСТОЦЬКИЙ

Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра давньої історії України та спеціальних галузей історичної науки
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: stepan.bilostotskyi@lnu.edu.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7475-1892>

У статті розглянуто питання збереження і застосування фундаментальних морально-правових цінностей та ідей, які лежали в основі здійснення правосуддя та визначали його сутність, зміст і цілі в кінці XIX – початку XX ст. Проаналізовано законодавчі процеси трансформації судової влади в Галичині після компромісу 1867 р. між Австрією та Угорщиною, що започаткував дуалістичну монархію. Досліджено запровадження конституційно-правових констант правосуддя, серед яких верховенство права, незалежність суду, доброчесність суддів, незалежність та незмінюваність суддів, гарантії прав і свобод громадян. Особлива увага приділена функціонуванню судової системи під час російської окупації Львова в 1914–1915 роках. У тексті охарактеризовано юридичний статус окупованих територій відповідно до Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі (Гаага, 18 жовтня 1907 р.), вказано на порушення міжнародного права з боку Російської імперії. Правові акти, що стосувалися окупованих територій, не сприяли забезпеченню громадського порядку і безпеки через дотримання чинних законів, захисту людської гідності, життя фізичних осіб поваги до релігійних переконань, недоторканності приватної власності.

Розкрито два етапи окупаційної політики – умовно поміркований період управління полковника С. Шереметьєва та репресивно-русифікаційний курс генерал-губернатора Г. Бобринського. Документально підтверджено намагання російської влади зруйнувати австрійську модель судочинства – скасування інституту присяжних, обмеження процесуальної самостійності суддів, запровадження нагляду, адміністративний тиск та звільнення небажаних суддів.

Натомість сформовані в Австро-Угорській державі політико-правові уявлення про політику, міжнародне право, теорію розподілу влад і завдання судової влади в цій системі, високі морально-етичні вимоги, патріотизм сприяли тому, що переважна більшість суддів окупованих територій залишилися вірними суддівській присязі, дотримувались принципів професійної гідності, доброчесності. У підсумку наголошено, що австрійська система правосуддя з її ціннісними орієнтирами протистояла політиці правового нищення, яку реалізовувала Російська імперія в Галичині, порушуючи основоположні норми міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: верховенство права, війна, доброчесність, Львів, незалежність суду, недоторканність судді, окупація, Перша світова війна, ціннісно-правові константи правосуддя.

Постановка проблеми. На усіх історичних етапах суспільства, захист прав людини був важливою складовою соціальних інституцій. Однією з таких інституцій виступали суди. Починаючи з XVIII ст. авторитет суду напругу залежав від його конституційного статусу, гарантій діяльності суддів. Незалежність судової влади важлива складова функціонування органів державної влади та забезпечення прав і свобод громадян. Правовий статус судді є невід’ємною складовою та однією з гарантій незалежності. Перебування суддів поза політикою, здійснення правосуддя на підставі закону. Ціннісно-правові константи правосуддя властиві для певної держави, отримують правову невизначаність на тимчасово окупованих територіях у період війни, коли фактично певна територія перебуває під контролем однієї держави, а де-юре належить іншій. Боротьба за право виникає і тоді, коли відбувається розпад багатонаціональної держави на національні, при наявності конфлікту за спірні території.

Початок XX століття ознаменувався глибокими трансформаціями, спричиненими масштабним насильством, людськими втратами, соціальними потрясіннями та дестабілізацією міжнародного порядку. Цей період охоплює розпад чотирьох імперій, початок комуністичної революції в Росії та формування десятків нових національних держав. Європа позбулася своєї позиції світового лідера: Європу спіткало затьмарення внаслідок її власного божевілля¹. Попри усі негативи, Перша світова війна та революційні події в Російській імперії – чинники, що сприяли постанню України, як нової політичної спільноти.

Функціонування у цей час інституцій покликаних забезпечувати правопорядок, визначення правових норм і процедур на підставі яких мають вирішуватись спори і здійснюватись захист природних прав людини, питання що є актуальними та потребують додаткового наукового дослідження.

¹ Дейвіс Норман. Європа. Історія. (Київ: Видавництво Соломії Павличко “ОСНОВИ”, 2008), 927.

Основу джерельної бази дослідження складають матеріали архівів Львівської області, частина яких вперше введена до наукового вжитку. Це насамперед документи, що дозволяють окреслити правові засади функціонування судів Львова в кінці XIX – початку XX ст., правові акти статусу відносно суддів на території, статус якої не визначено згідно з нормами міжнародного права. Цінним джерелом є також опубліковані збірники документів, спогади львів'ян про події окупації Львова російськими військами у вересні 1914–червні 1915 р., відомості періодичних видань.

Стан опрацювання проблематики. Питанням сутності правосуддя, незалежності судів і статусу суддів на різних історичних етапах присвячено чимало наукових публікацій, з поміж яких варто відзначити дослідження науковців В. Бігуна, В. Смородинського, І. Усенка, П. Едера, М. Кобилецького.

Військові дії, створення національних військових формувань, політика окупаційної влади на окупованих територіях щодо політичних партій, громадських організацій, національних громад у питаннях освіти, цензури, терор проти українського населення, заручники, діяльність органів міського самоврядування були предметом вивчення українських дослідників О. Винника, В. Гайсенюка, В. Голубка, Я. Грицака, Б. Гудя, І. Кучера, І. Крип'якевича, М. Литвина, О. Мазура, С. Макаруча, С. Олійника, О. Павлишина, І. Патера, І. Петрія, О. Реєнта, М. Кобилецького та зарубіжних науковців Я. Батора, А. Дзядзьо, Г. Крамарж, Я. Паєвського, К. Слюсарєка, І. Фльорчак. Разом із тим, поза увагою дослідників залишилися питання щодо функціонування місцевих судів у період правової невизначеності статусу територій через їх окупацію, зокрема, незалежності суддів, застосування норм матеріального та процесуального права, ухвалення рішень та їх виконання.

Метою публікації є дослідження морально-етичних і правових цінностей правосуддя, що були закріплені в юридичних актах і забезпечували незалежність судової влади в Австро-Угорській монархії, виявлення їх впливу на збереження правопорядку, прав людини, фахової етики судді в умовах російської окупації Львова (3 вересня 1914–22 червня 1915). Дослідження також має на меті показати, яким чином російська окупаційна влада намагалася зруйнувати засади австрійського правосуддя.

Виклад основного матеріалу. Зміна державного устрою після Компромісу 1867 р. між Австрією та Угорщиною привела до утворення дуалістичної монархії, в якій відбулася часткова лібералізація політичної системи. У межах цього процесу значного розвитку набули легітимізація прав людини та громадянина, теорії розподілу влад і правової держави.

На конституційному рівні гарантувалися права для громадян – набуття громадянства, рівність перед законом, особиста свобода, свобода вільного вибору місця проживання, пересування, непорушність права власності, недоторканність власності та житла, таємниця листування, право на звернення (право петиції), право на створення та об'єднання в організації, свобода думки і слова, зборів, свобода світогляду та віросповідання, рівність народів, що населяють державу в питаннях розвитку своєї національності та мови²; гарантії конституційності (законності) дій органів державної влади та посадових осіб: міністри та інші посадові особи зобов'язані керуватись принципом легальності (відповідності конституції) при прийнятті правових актів; відповідальність органів державної влади та посадових осіб за дії, що суперечать законодавству; запроваджувалася відповідальність судових урядників за порушення посадових обов'язків, а також гарантувалися права учасників судового процесу та їх захист від заподіяння шкоди³; закріплювалася незалежність судової влади, незалежність і самостійність суддів при здійсненні правосуддя⁴. Обов'язок захищати конституційні права покладалася на трибунали і суди⁵.

² Państwowa ustawa zasadnicza z dnia 21 grudnia 1867 r. O powszechnych prawach obywateli, dla królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa. *Kodeks Prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903, systematycznie zestawil, przełożył i opracował dr. Stanisław Starzyński.* (Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1903): 671–704.

³ Państwowa ustawa zasadnicza z dnia 21 grudnia 1867 d.u.p. Nr 145 o pełnieniu władzy rządowej i wykonawczej. *Kodeks Prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903, systematycznie zestawil, przełożył i opracował dr. Stanisław Starzyński.* (Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1903): 621–625. Ustawa z 12 lipca 1872, d.u.p. Nr 112, normująca, dla wykonania artykułu 9 ustawy zasadniczej z 21 grudnia 1867, d.u.p. Nr 144, o władzy sędziowskiej, prawo skargi z powodu naruszeń prawa popełnionych przez urzędników sędziowskich w wykonaniu ich urzędowej działalności. *Kodeks Prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903, systematycznie zestawil, przełożył i opracował dr. Stanisław Starzyński.* (Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1903): 657–665.

⁴ Państwowa ustawa zasadnicza z d. 21 grudnia 1867, dz.u.p. Nr 144, o władzy sędziowskiej. *Kodeks Prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903, systematycznie zestawil, przełożył i opracował dr. Stanisław Starzyński.* (Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1903): 650–655.

⁵ Державний Трибунал вирішував спори щодо юрисдикції судів і адміністративних органів, спори між органами державної влади та крайовими про розподіл повноважень, спори між органами місцевого самоврядування, спори про

Суддів проголошували незалежними і вони призначалися довічно імператором. Кандидат на посаду судді мав відповідати певним вимогам: бути громадянином, мати вищу юридичну освіту, практичний стаж не менше трьох років, успішно скласти іспит⁶.

Було заборонено переміщати, тимчасово відсторонювати чи відправити у відставку без належних правових підстав та лише у випадках і в порядку визначених законом.

Інституційна незалежність суду, процесуальна самостійність судді тісно пов'язані з морально-етичними чеснотами, важливою складовою яких була доброчесність. Суддівська доброчесність трактувалася, переважно, як вірність монархові, дисциплінованість, неупередженість і моральна репутація, підтверджена службовим стажем та належністю до освічених верств населення⁷. Суддям заборонялося брати участь у політичному житті, бути членами політичних партій⁸. Вони зобов'язувалися повідомляти про наявність близьких родичів, які обіймали посади в органах державної влади, суду⁹.

Зазначені права та обов'язки суддів Австро-Угорщини були конституційно-правовими константами, які забезпечували гарантії захисту прав і довіру громадян до суду.

На початок Першої світової війни питання законів і звичаїв ведення війни регулювалося Положенням, затвердженим Конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі (Гаага, 18 жовтня 1907 р.)¹⁰. Положення визначало правовий статус окупованих територій, порядок застосування законів, функціонування органів правосуддя.

Територія вважалася окупованою, якщо фактично перебувала під владою армії противника. Окупація поширювалася лише на ту територію, де така влада була здатна виконувати свої функції.

З моменту фактичного переходу повноважень легітимної влади до окупанта, останній зобов'язувався вжити всіх залежних від нього заходів для відновлення і забезпечення громадського порядку та безпеки, дотримуючись існуючих у країні законів, за виключенням, коли це абсолютно неможливо. Воюючим сторонам заборонялося примушувати мешканців окупованої території надавати інформацію про армію супротивника чи про його засоби оборони, а також присягати на вірність державі – окупанту. Окупаційна влада була зобов'язана поважати родинні цінності, людську гідність, право на життя фізичних осіб, релігійні переконання й обряди, а також недоторканість приватної власності¹¹. Російська імперія та Австро-Угорщина підписали Гаазьку конвенцію 18 жовтня 1907 р.

27 липня 1914 р. Австро-Угорщина обстріляла артилерією сербську столицю Белград, 1 серпня 1914 р. – Німеччина оголосила війну Росії, Франція – союзник Росії – вступила у війну наступного дня, а 4 серпня Велика Британія оголосила війну Німеччині. Через два дні було оголошено про стан війни між Австро-Угорщиною та Російською імперією.

Почалася Перша світова війна, яка, за первинним прогнозом, мала тривати три – чотири місяці, однак, бої точилися понад чотири роки. Після перемоги у битві під Равою-Руською (3–11 вересня 1914 р.) російські війська окупували Львів, а згодом – усю Галичину. Окупація Львова тривала до 22 червня 1915 року¹².

порушення прав громадян, корпорацій, громад державою і навпаки. Трибунал Стану розглядав справи пов'язані з урядовцями-міністрами. Найвищий Судовий і Касаційний Трибунал – суд касаційної інстанції в кримінальних і цивільних справах. Верховний Маршалківський Суд очолював Великий Придворний Маршалок, здійснював правосуддя щодо членів правлячої династії за виключенням Імператора. Адміністративний Трибунал розглядав справи про захист прав приватних осіб, об'єднань, організацій у спорах з органами державної влади та місцевого самоврядування.

⁶ Кульчицький В. С., Бойко І. Й., Мікула О. І., Настасяк І. Ю. *Апарат управління Галичиною у складі Австро-Угорщини*. (Львів: Тріада плюс, 2002): 63.

⁷ Судді щороку заповнювали спеціальну анкету (“Кваліфікаційний листок”) в якому відповідали на запитання: професійна підготовка, розумова спроможність, пильність і старанність, здатність до контакту з різними сторонами і придатність до служби поза межами країни, володіння мовами, продуктивність праці, поведінка, нахил до керівного становища, інші важливі характеристики для визначення кваліфікації (детальніше. Едер Павло. *Організація та діяльність Вищого крайового суду у Львові (1855–1918 рр.)*. (Львів: Літературна агенція “Піраміда”, 2016), 121.).

⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів. (далі–ЦДІАУ, м. Львів), ф. 150, оп. 1, спр. 6281 (Анкетні відомості судді Яна Антоневича), арк. 2.

⁹ ЦДІАУ, м. Львів, ф. 150, оп.1, спр. 359 (Анкетні відомості судді Станіслава Червінського), арк. 6.

¹⁰ IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Джерело доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

¹¹ Там само.

¹² Полещук Тамара. *Історія Росії XIX–початку XX ст.*: Навчальний посібник. (Львів: ПАІС, 2008), 363; Грицак Ярослав. *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст.*: Навчальний посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак. вузів, вчителів. (Київ: Генеза, 2000), 105; Ігор Мельник. *Перша світова війна 1914–1918*. Світова історія XX–XXI століть. Енциклопедичний словник. За редакцією Ігора Підкови і Романа Шуста (Львів: Літопис, 2020), 813–814.

Наближення російських військ спричинило паніку серед населення та масову втечу з міста. Наприкінці серпня намісник Галичини Вітольд Коритовський видав розпорядження для органів державної влади щодо невідкладної евакуації з міста¹³. Було евакуйовано всі адміністративні органи, більшість урядовців залишило Львів¹⁴. Зокрема виїхали намісник Галичини, голова Вищого крайового суду у Львові Адольф Червінський, ректор Університету проф. Станіслав Стажинський¹⁵, провідні діячі українського національно-демократичного руху – Кость Левицький, Олександр Барвінський, Іван Кивелюк, Євген Озаркевич, Лесь Кульчицький та Любомир Рожанський¹⁶. Президент міста Юзеф Нойманн на цей час був відсутній у Львові і з приходом росіян не повернувся до міста¹⁷.

Панічні настрої львів'ян були пов'язані з негативними стереотипи стосовно росіян, а також, імовірно, зі свідомою дезінформацією австро-угорською владою населення про жорстоке поводження з мирним населенням¹⁸. У переважній більшості єврейське населення залишило місто через загрозу масових погромів, чутки про які надходили з Росії¹⁹.

Окупаційна політика Російської імперії ґрунтувалася на принципі повного злиття окупованих територій з Російською імперією та загальноросійською культурою. Відповідно простежувалася чітка тенденція до повної русифікації краю²⁰. Така політика суперечила міжнародному праву, оскільки загарбник, здійснюючи тимчасове управління, не має права впроваджувати постійні зміни в країні, а навпаки – зобов'язаний, наскільки можливо, зберігати чинний правопорядок.

Період окупації умовно можна поділити на два етапи: перший – управління градоначальника полковника С. Шереметьєва (3 вересня–19 вересня 1914 р.), другий – військового губернатора Г. Бобринського (19 вересня 1914 р.–22 червня 1915 р.).

С. Шереметьєв особливо не змінював системи міського врядування, не втручався у діяльність місцевих судів. Натомість Бобринський проводив агресивну русифікацію, здійснював репресії проти цивільного населення та встановлював повний контроль над містом і його інституціями. Оскільки не було змоги запровадити російську судову систему відразу, Бобринський доручив здійснення цивільного та кримінального судочинства діючим суддям, які залишилися в місті. Фактичне керівництво судами здійснював заступник голови Вищого крайового суду Станіслав Пжилуський – поляк, який користувався великою повагою у місті²¹. Залишився у місті також голова Крайового суду Львова – Едвард Баух²².

Російська окупаційна влада, залишаючи чинними австрійські суди та законодавство на окупованих територіях, зобов'язала суддів ухвалювати судові рішення “Іменем Його Царської Величності”²³.

За свідченням Юзефа Холодецького, кримінальний суд був єдиним органом влади Львова, в якому зовні не простежувався відкрито російський контроль. Суд забезпечував функціонування в'язниці, де утримувалися особи звинувачені в грабежах, знищенні та крадіжках майна²⁴.

Зупинка діяльності більшості підприємств і припинення кредитування суттєво вплинули на діяльність цивільного судочинства. Повна економічна та кредитна стагнація обмежила повноваження

¹³ Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. (Lwów, 1930), 37–38.

¹⁴ Археолог, публіцист Б. Януш (1887–1930) у спогадах зазначав, що державні урядовці в повному складі залишили місто в ніч з 30 на 31 серпня. Для цього залізниця приготувала евакуаційні поїзди, урядовців пізно ввечері, а декого серед ночі повідомили про евакуацію. Зранку о 4 год. з головного вокзалу виїхав поїзд з військовими та їх родинами, чиновниками. Janusz Bohdan. *293 dni rządów Rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914–22.VI.1915)*. (Lwów, 1915), 5.

¹⁵ Beck Adolf. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji Rosyjskiej w roku 1914/15*. (Lwów, 1935), 86.

¹⁶ Щодра Ольга, Петрій Ігор. *Повсякденне життя Львова під час російської окупації 1914–1915 років*. Львів–місто–спolečzeństwo–kultura. Tom IX. *Życie codzienne miasta*. (Kraków, 2014), 361.

¹⁷ Przysiecki Feliks. *Rządy Rosyjskie w Galicyi Wschodniej*. (Piotrków, 1915), 14. Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. (Lwów, 1930), 38.

¹⁸ Щодра Ольга, Петрій Ігор. *Повсякденне життя Львова під час російської окупації 1914–1915 років*. Львів–місто–спolečzeństwo–kultura. Tom IX. *Życie codzienne miasta*. (Kraków, 2014), 361.

¹⁹ *Історія Львова*. У трьох томах / Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України. Том 2. (Львів: Центр Європи, 2006), 507.

²⁰ Przysiecki Feliks. *Rządy Rosyjskie w Galicyi Wschodniej*. (Piotrków, 1915), 9.

²¹ Пжилуський Станіслав перебував на посаді заступника голови Вищого крайового суду. Головою суду був Адольф Червінський. Schematyzm królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1914. (Lwów, 1914), 94.

²² Białynia Chołodecki Józef. *Wspomnienia z lat niedoli i niewoli 1914–1918*. (Lwów, 1919), 22.

²³ Cybuchowski Zygmunt. *Rządy rosyjskie we Lwowie 1914/15 r. w świetle prawa międzynarodowego*. Przegląd prawa i administracji. Rok XL. (Lwów, 1915), 22.

²⁴ Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. (Lwów, 1930), 118.

цивільних судів: переважно вони розглядали справи про сплату оренди, дрібні майнові суперечки. Було дозволено розглядати дрібні кримінальні справи, за умови, що обвинувальні вирокі передатимуться на затвердження військовому губернатору²⁵.

Автор спогадів “Наочний свідок”²⁶ так описав діяльність судів: “Виглядає, що суди ніби працюють, але як та праця виглядає – кожен сам собі може уявити. Я не чув, що ними ухвалюються рішення та не бачив жодного тексту рішення, ухваленого “Іменем Його Царської Величності” чи в інший спосіб. На мою думку, судді лише вдають діяльність, а насправді жодних справ не розглядають і рішень не постановляють”²⁷.

Це твердження є цілком обґрунтованим, і така поведінка суддів була виправданою та свідчила про їх професійну доброчесність. Присягнувши Імператору, судді зобов’язалися захищати конституційні права громадян Австро-Угорщини, згідно з нормами цієї держави.

Отже, ухвалення рішень “Іменем Його Царської Величності” та застосування правових актів окупаційної влади, суперечили присязі суддів та підривали принцип незалежності судової влади. Крім того, вимога окупанта ухвалювати рішення іменем правителя іншої держави на тимчасово окупованій території, суперечила нормам міжнародного права, оскільки російський цар не був легітимним сувереном цих земель, а його влада – тимчасовою та нелегітимною.

Окупаційна влада не була зацікавлена в тому, щоб суди ухвалювали рішення всупереч виданим нею правовим актам. Тому, на окупованих територіях дійсне правосуддя вершив Військовий польовий суд²⁸ і російські поліційно-адміністративні органи²⁹.

Одним із перших прикладів втручання в діяльність суду стало звільнення з в’язниці кримінального суду на вул. С. Баторія (нині вул. Князя Романа) 180 осіб, заарештованих і звинувачених в шпигунстві та антиавстрійській діяльності³⁰. Богдан Януш припустив, що їх, всупереч судових рішень, звільнили навмисно, щоб ці особи згодом виконували функції таємної російської поліції³¹.

Відступ австро-угорських військ і вступ росіян призвели до зростання злочинності³². Особливо активізувалося “львівське шумовиння” – злодії та інші кримінальні елементи, що переховувалися в передмістях міста. Російські військові, як переможці, також вдавалися до деліктів – забирали безплатно товари в крамницях і грабували перехожих³³.

Для забезпечення порядку та спокою військовий комендант міста генерал-поручик фон Роде 3 вересня 1914 р. видав наказ про здачу зброї мешканцями до 6:00 ранку наступного дня під загрозою покарання військовим судом³⁴. Рада міста закликала мешканців виконати наказ наголошуючи, що за порушення вимоги або провокування конфліктів із російськими солдатами, винні особи каратимуться смертю через повішення³⁵.

Наступного дня введено заборону на торгівлю алкоголем, вином і пивом, із попередженням про “суворе покарання” та конфіскацію товару³⁶. Наказом полковника Сергія Шереметьєва всі порушники

²⁵ Przysiecki Feliks. *Rządy rosyjskie w Galicyi Wschodniej* (Piotrków: Wydawnictwo „Wiadomości Polskich”, 1915), 41.

²⁶ Дослідник О. Щодра та І. Петрій припускають, що автором спогадів був журналіст Владислав Зелінський. (див. Щодра Ольга, Петрій Ігор. *Повсякденне життя Львова під час російської окупації 1914–1915 років*. Львів–місто–społeczeństwo–kultura. Tom IX. Życie codzienne miasta. (Kraków, 2014), 354.

²⁷ *Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień–grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka*. (Wien, 1915), 19–20.

²⁸ *Obwieszczenie z dnia 11 września 1914. Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915*. (Lwów, 1916), 21. Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. (Lwów, 1930), 45.

²⁹ *Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień–grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka*. (Wien, 1915), 20.

³⁰ Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. (Lwów, 1930), 63.

³¹ Janusz Bohdan. *293 dni rządów Rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914–22.VI.1915)*. (Lwów, 1915), 54.

³² Організована злочинна група в кількості 7 осіб вчиняла розбійні напади на склади, магазини приватне житло на Янівському, Жовківському та Замарстинівському передмістях. Усіх затриманих було розстріляно. Інша група чисельністю 15 осіб була заарештована за крадіжки алкогольних напоїв, предметів розкоші та промислових товарів. Львівські гопники нав’язували дружні зв’язки з російськими військовими та разом із ними грабували помешкання. Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. (Lwów, 1930), 48–49.

³³ *Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień–grudzień 1914. Opowiadanie naocznego świadka*. (Wien, 1915), 5–6.

³⁴ *Rozkaz Komendanta 42 dywizji piechoty Generał-porucznika von Rode z dnia 3 września 1914. Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915*. (Lwów, 1916), 10.

³⁵ *Obwieszczenie z dnia 3 września 1914, Lwów. Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915*. (Lwów, 1916), 11.

³⁶ *Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915*. (Lwów, 1916), 15.

громадського порядку, грабіжники та злочинці підлягали покаранню за “законами військового часу”³⁷. 8 вересня для припинення мародерства з боку козаків було оприлюднено наказ про заборону, без належної оплати, забирати в мешканців Львова, з магазинів, складів будь-які товари, худобу, коней тощо³⁸. На прохання першого віце-президента Ради міста Львова Тадеуша Рутовського виставлено військовій патрулі біля кримінального суду та в’язниць³⁹. Порушників заборони торгівлі алкоголем штрафували на суму від 50 до 1 500 рублів, арештовували, а товар конфісковували⁴⁰. На початку вересня Військовий польовий суд виніс 27 смертних вироків за грабежі та розбої⁴¹.

18 вересня 1914 р. до Львова прибув воєнний генерал-губернатор Галичини й Буковини граф Георгій Бобринський, який негайно розпочав агресивну політику русифікації. По всій території запроваджено російську мову, закрито “Просвіту”, газету “Діло”, Наукове товариство імені Шевченка, українські установи, бібліотеки, школи⁴².

Наказано вказувати дати за юліанським календарем у газетах, переведено годинник на ратуші на східноєвропейський час (у ніч із 26 на 27 вересня), запроваджено правосторонній рух транспорту (оголошення від 30 вересня), а також дублювання назв вулиць російською (березень 1915 р.)⁴³. За порушення коменданської години (з 21.00 до світанку) накладався штраф, у разі несплати – три місяці арешту. За порушення заборони на носіння зброї справу передавали до військово-польового суду⁴⁴.

Згідно зі звітом жандармського полковника Мезенцева на території Галичини було здійснено 1200 арештів і понад 1 000 обшуків, 578 осіб, серед них 34 греко-католицькі священники, депортовано в глиб Росії⁴⁵. З листопада 1914 до червня 1915 р. жандармське управління військового генерал-губернаторства провело у Львові близько 400 обшуків і заарештувало 800 осіб, без “переписки в умовах воєнного стану”, тобто без офіційної реєстрації затримання⁴⁶.

Фелікс Пршісецький, оцінюючи окупаційну політику Російської імперії, зазначив: “Насилля, вчинене над українцями, є для нас підказкою, що гасла захисту слов’янських народів і об’єднання слов’ян у Росії – лише прикриття, за яким ховається політичне вбивство, що здійснюється саме над слов’янськими народами”⁴⁷.

Російська окупаційна адміністрація була рішуче налаштована встановити контроль над судовою системою Львова та Галичини. Для цього до міста відправлено кілька комісій, очолюваних високопоставленими чиновниками. За результатами цих візитів, Міністерство юстиції Російської імперії розпочало підготовку до запровадження на території Галичини російського цивільного і кримінального законодавства, скасовуючи чинні австрійські норми, локальні акти та норми звичаєвого права.

³⁷ Rozkaz z dnia 4 września 1914, Lwów. *Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915*. (Lwów, 1916), 17.

³⁸ Nakaz N 2 z dnia 23 sierpnia (5 września) 1914. *Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915*. (Lwów, 1916), 15.

³⁹ Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. (Lwów, 1930), 47.

⁴⁰ *Історія Львова*. У трьох томах / Інститут українознавства імені І. Крип’якевича НАН України. Том 2. (Львів: Центр Європи, 2006), 507.

⁴¹ Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. (Lwów, 1930), 72.

⁴² Петрій Ігор. *Щоденник Володимира Шухевича як джерело до історії Російської окупації Львова 1914–1915*. Львів: місто–суспільство–культура: Збірник наукових праць / За редакцією Олени Аркуші й Мар’яна Мудрого. (Львів, 2007). Т. 6, 468; Кондратюк Костянтин. *Втрати Східної Галичини в роки Першої світової війни*. Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. Відп. Редактор Микола Крикун, заступник відп. редактора Остап Серeda. (Львів, 2006–2007. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 15. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНА України), 618.

⁴³ Cybichowski Zegmunt. *Rządy rosyjskie we Lwowie 1914/15 r. w świetle prawa międzynarodowego*. Przegląd Prawa i Administracji. Rok 40, zeszyt 1–12. (Lwów, 1915), 8.

⁴⁴ Postanowienia obowiązujące z dnia 14 września 1914. *Odezwy i rozporządzenia z czasów okupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915*. (Lwów, 1916), 24.

⁴⁵ Кондратюк Костянтин. *Втрати Східної Галичини в роки Першої світової війни*. Confraternitas. Ювілейний збірник на пошану Ярослава Ісаєвича. Відп. Редактор Микола Крикун, заступник відп. редактора Остап Серeda. (Львів, 2006–2007. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Збірник наукових праць. Вип. 15. Інститут українознавства ім. І. Крип’якевича НАНА України), 618.

⁴⁶ *Історія Львова*. У трьох томах / Інститут українознавства імені І. Крип’якевича НАН України. Том 2. (Львів: Центр Європи, 2006), 513.

⁴⁷ Przysiecki Feliks. *Rządy Rosyjskie w Galicyi Wschodniej*. (Piotrków, 1915), 18.

До кінця січня 1915 р. російська влада не вживала радикальних кроків щодо реформування діючих судів, не фінансувала їх. Бажаючи зрозуміти корпоративну солідарність та внутрішню організацію діяльності, почала вводити до них російських чиновників. У березні до Львова вже було відряджено російських прокурорів для нагляду за місцевим судочинством⁴⁸.

3 квітня 1915 р. генерал-губернатор видав постанову про організацію судочинства в окупованих Росією територіях Галичини⁴⁹. Цей акт докорінно змінював конституційно – правові основи функціонування судів на окупованих територіях. Над судами встановлювався нагляд який мала здійснювати спеціально уповноважена особа (наглядач). Межі та порядок нагляду мали визначатися окремим наказом. Правосуддя на окупованих територіях здійснювалося не від імені австрійської влади, а “Іменем права” – юридично розмитим і позбавленим конкретного суверена формулюванням. Суди виключалися з під контролю австрійського міністерства юстиції та Найвищого і Касаційного суду у Відні. Касаційний інстанція була ліквідована, а рішення апеляційного суду ставали остаточними.

Хоча дозволялося використовувати норми австрійського матеріального та процесуального права при розгляді справ, при цьому ліквідували інститут присяжних, чим обмежили участь громадськості при розгляді кримінальних справ і підірвали довіру до суду. Присяжних замінено колегією 6 суддів. Мовою судочинства визнавалася російська та її місцеві діалекти, тимчасово можна було використовувати польську мову.

Суди повністю втрачали конституційну незалежність, а судді – процесуальну самостійність, бо перебували під контролем російського урядовця. Наглядач мав право без пояснень виключити суддю зі складу колегії чи усунути від розгляду справи. Судді зобов’язувалися надавати наглядачеві для ознайомлення матеріали кримінальних і цивільних справ, інформацію без будь-яких обмежень, пояснення щодо процесуального стану справ, призупиняти виконання законних судових рішень та процесуальних ухвал, залишати без виконання розпорядження австрійської влади, що були зупинені наглядачем, у тому числі циркуляри та інструкції. Звільнені з посади судові чиновники втрачали право на отримання винагороди з російського бюджету. 14 червні 1915 р. було видано наказав про негайне усунення з посад у судах усіх осіб єврейського походження – суддів, канцеляристів, допоміжного персоналу⁵⁰.

Варто звернути увагу, що вперше заробітну плату суддям і працівникам суду російська окупаційна влада виплатила лише у квітні 1915 р., що було додатковим стимулом пасивного виконання ними обов’язків – ведення процесів без винесення рішень. Таке відношення до суддів спричинило конфлікт із російською адміністрацією, і, зокрема, звільнення у січні 1915 року з посади заступника голови Вищого крайового суду Станіслава Пжилуського.

Водночас, окремі судді, симпатизували москвофілам, відкрито співпрацювали з окупаційною владою. У співпраці з окупантами були звинувачені судді Юзеф Косієвич, Михайло Качор, Юзеф Цевка, Теодор Андрейчук, Михайло Городиський, Зенон Лукавецький⁵¹.

Висновки. Конституційно-правові цінності австрійського правосуддя – незалежність суду від органів державної влади, процесуальна самостійність суддів, вірність присязі, дотримання принципу законності, заборона участі у політичному житті – разом із повагою до норм міжнародного права, належною професійною підготовкою та високими моральними якостями сприяли тому, що більшість суддів Львова та окупованих територій Галичини зберегли вірність присязі та не піддалися тиску окупаційної влади. Їхня пасивна поведінка в умовах окупації – формальне ведення процесів без ухвалення рішень “Іменем Його Царської Величності” була проявом доброчесності, професійної етики та глибокого усвідомлення правових цінностей, що захищають гідність правосуддя. Натомість російська окупаційна політика у сфері судочинства була спрямована на ліквідацію фундаментальних принципів правосуддя – незалежності та гарантій захисту конституційних прав громадян. Правові акти, видані окупаційною владою, прямо суперечили положенням Гаазької конвенції 1907 р., оскільки не гарантували захисту життя, людської гідності, рівності та свободи релігійних переконань, недоторканності приватної власності населення окупованих територій.

⁴⁸ Przysiecki Feliks. *Rządy Rosyjskie w Galicyi Wschodniej*, 43.

⁴⁹ Postanowienie obowiązujące dla miejscowych instytucji sądowych w zajętych przez wojska rosyjskie częściach Galicyi, stwierdzone przez Zwierchniego Wodza Naczelnego dnia 24 lutego 1915. *Odezwy i rozporządzenia z czasów orupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915*. (Lwów, 1916), 44.

⁵⁰ Cybichowski Zegmunt. *Rządy rosyjskie we Lwowie 1914/15 r. w świetle prawa międzynarodowego*. Przegląd Prawa i Administracji. Rok 40, zeszyt 1–12. (Lwów, 1915), 25.

⁵¹ Едер Павло. *Організація та діяльність Вищого крайового суду у Львові (1855–1918 pp.)* : монографія. (Львів: ЛА “Піраміда”, 2016), 69, 115.

REFERENCES

- Beck Adolf. *Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie podczas inwazji Rosyjskiej w roku 1914/15*. Lwów, 1935: 86. (in Polish).
- Biaynia Chołodecki Józef. *Wspomnienia z lat niedoli i niewoli 1914–1918*. Lwów, 1919: 95. (in Polish).
- Białynia Chołodecki Józef. *Lwów w czasie okupacji rosyjskiej (3 września 1914–22 czerwca 1915). Z własnych przeżyć i spostrzeżeń*. Lwów, 1930: 179. (in Polish).
- Cybuchowski Zygmunt. *Rządy rosyjskie we Lwowie 1914/15 r. w świetle prawa międzynarodowego*. Przegląd prawa i administracji. Rok XL. Lwów, 1915: 3–43. (in Polish).
- Deivis Norman. *Yevropa. Istoriia*. Kyiv: Vydavnytstvo Solomii Pavlychko “OSNOVY”, 2008: 1464. (in Ukrainian).
- Eder Pavlo. *Orhanizatsiia ta diialnist Vyschchoho kraiovoho sudu u Lvovi (1855–1918 rr.): monohrafiia*. Lviv: LA “Piramida”, 2016: 236. (in Ukrainian).
- Hrytsak Yaroslav. *Narys istorii Ukrainy: formuvannia modernoi ukrainskoi natsii XIX–XX st.: Navchalnyi posibnyk dlia uchniv humanit. himnazii, litseiv, studentiv ist. fak. vuziv, vchyteliv*. Kyiv: Heneza, 2000: 360. (in Ukrainian).
- Istoriia Lvova. U troch tomakh / Instytut ukrainsknavstva imeni I. Kryp’akevycha NAN Ukrainy. Tom 2. Lviv: Tsentr Yevropy, 2006: 559. (in Ukrainian).
- IV Konventsiiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do neї: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli. Dzherelo dostup: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (in Ukrainian).
- Janusz Bohdan. *293 dni rządów Rosyjskich we Lwowie (3.IX.1914–22.VI.1915)*. Lwów, 1915: 272. (in Polish).
- Kondratiuk Kostiantyn. *Vtraty Skhidnoi Halychyny v roky Pershoi svitovoi viiny. Confraternitas. Yuvileinyi zbirnyk na poshamu Yaroslava Isaievycha*. Vidp. redaktor Mykola Krykun, zastupnyk vidp. redaktora Ostap Sereda. Lviv, 2006–2007. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 15. Instytut ukrainoznavstva im. I. Kryp’akevycha NANA Ukrainy: 616–622. [(in Ukrainian)].
- Kulchytskyi V.S., Boiko I.Yi., Mikula O.I., Nastasiak I.Yu. *Aparat upravlinnia Halychynoiu u skladi Avstro-Uhorshchyny*. Lviv: Triada plyus. 2002: 88. (in Ukrainian).
- Lwów po inwazji rosyjskiej. Wrzesień–grudzień 1914. Opowiadanie naoczego świadka*. Wien, 1915: 35 (in Polish).
- Ihor Melnyk. *Persha svitova viina 1914–1918. Svitova istoriia XX–XXI stolittia. Entsyklopedychnyi slovnyk. Za redaktsiieiu Ihora Pidkovy i Romana Shusta* (Lviv: Litopys, 2020), 813–814. (in Ukrainian).
- Odezwy i rozporządzenia z czasów orupacji rosyjskiej Lwowa. 1914–1915. Lwów, 1916: 52. (in Polish).
- Państwowa ustawa zasadnicza z dnia 21 grudnia 1867 r. O powszechnych prawach obywateli, dla królestw i krajów, reprezentowanych w Radzie Państwa. *Kodeks Prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903, systematycznie zestawil, przelozył i opracowal dr.Stanisław Starżyński*. Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1903: 671–704. (in Polish).
- Państwowa ustawa zasadnicza z d. 21 grudnia 1867, dz.u.p. Nr 144, o władzy sędziowskiej. *Kodeks Prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 184 –1903, systematycznie zestawil, przelozył i opracowal dr.Stanisław Starżyński*. (Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1903): 650–655. (in Polish).
- Państwowa ustawa zasadnicza z dnia 21 grudnia 1867 d.u.p. Nr 145 o pełnieniu władzy rządowej i wykonawczej. *Kodeks Prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903, systematycznie zestawil, przelozył i opracowal dr. Stanisław Starżyński*. Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1903: 621–625. (in Polish).
- Petrii Ihor. *Shchodennyk Volodymyra Shukhevycha yak dzherelo do istorii Rosiiskoi okupatsii Lvova 1914–1915*. Lviv: misto–suspiilstvo–kultura: Zbirnyk naukovykh prats / Za redaktsiieiu Oleny Arkushi y Mar’iana Mudroho. Lviv, 2007. T. 6: 464–479. (in Ukrainian).
- Poleshchuk Tamara. *Istoriia Rosii XIX–pochatku XX st.: Navchalnyi posibnyk*. Lviv: PAIS, 2008: 400. (in Ukrainian).
- Przysiecki Feliks. *Rządy Rosyjskie w Galicyi Wschodniej*. Piotrków, 1915: 74. (in Polish).
- Shchodra Olha, Petrii Ihor. *Povsiakdenne zhyttia Lvova pid chas rosiiskoi okupatsii 1914–1915 rokiv. Lwów–miasto–społeczeństwo–kultura. Tom IX. Życie codzienne miasta*. Kraków, 2014: 354–378. (in Ukrainian).
- Szematyzm królestwa Galicyi i Lodomerji z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1914. Lwów, 1914: 1768. (in Polish).
- Tsentrlnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv, f. 150, op. 1, spr. 6281 (Anketni vidomosti suddi Yana Antonevycha), f. 150, op. 1, spr. 359 (Anketni vidomosti suddi Stanislava Chervinskoho). (in Polish).
- Ustawa z 12 lipca 1872 , d.u.p. Nr 112, normująca, dla wykonania artykułu 9 ustawy zasadniczej z 21 grudni 1867, d.u.p. Nr 144, o władzy sędziowskiej, prawo skargi z powodu naruszeń prawa popełnionych przez urzędników sędziowskich w wykonaniu ich urzędowej działalności. *Kodeks Prawa politycznego czyli Austriackie Ustawy Konstytucyjne 1848–1903, systematycznie zestawil, przelozył i opracowal dr. Stanisław Starżyński*. Lwów: Nakładem K.S. Jakubowskiego, 1903: 657–665. (in Polish).

VALUE-BASED LEGAL CONSTANTS OF JUSTICE DURING THE RUSSIAN OCCUPATION OF LVIV (SEPTEMBER 3, 1914–JUNE 22, 1915)

Stepan BILOSTOTSKYY

Ivan Franko National University of Lviv,

Department of Ancient History of Ukraine and Special Branches of Historical Science

Universytetska str., 1, 79000 Lviv, Ukraine

e-mail: stepan.bilostotskyy@lnu.edu.ua

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-7475-1892>

The article examines the preservation and application of fundamental moral and legal values and ideas that underpinned the administration of justice and defined its essence, content, and goals at the end of the 19th and the beginning of the 20th century. It analyzes the legislative processes of the transformation of judicial power in Galicia after the 1867 compromise between Austria and Hungary, which established the dualist monarchy. The study explores the introduction of constitutional and legal constants of justice, including the rule of law, judicial independence, judicial integrity, the irremovability and autonomy of judges, and guarantees of citizens' rights and freedoms. Special attention is given to the functioning of the judicial system during the Russian occupation of Lviv in 1914–1915. The article outlines the legal status of the occupied territories according to the Hague Convention on the Laws and Customs of War on Land (October 18, 1907), and highlights violations of international law by the Russian Empire. The legal acts adopted for the occupied territories failed to ensure public order and safety through adherence to the laws in force in the occupied territory, the protection of human dignity, the right to life, respect for religious beliefs, and the inviolability of private property. Two phases of the occupation policy are revealed: the conditionally moderate period under Colonel S. Sheremetev and the repressive and Russification policy led by Governor General G. Bobrinsky. The article documents the Russian authorities' attempts to dismantle the Austrian model of justice—abolishing the jury system, restricting the procedural independence of judges, introducing external supervision, exerting administrative pressure, and dismissing undesirable judges. In contrast, the political and legal ideas formed in the Austro-Hungarian state regarding politics, international law, the theory of separation of powers, and the role of the judiciary in this system—combined with high moral and ethical standards and patriotism—ensured that the vast majority of judges in the occupied territories remained faithful to their judicial oath and adhered to the principles of professional dignity and integrity. In conclusion, the article emphasizes that the Austrian system of justice, with its value orientations, resisted the legal destruction policy pursued by the Russian Empire in Galicia, which violated fundamental norms of international humanitarian law.

Key words: Rule of Law, War, Integrity, Lviv, Judicial Independence, Judicial Inviolability, Occupation, World War I, Value-based Legal Constants of Justice.